

Тетяна Робертівна Кароєва,
доктор історичних наук, доцент,
професор кафедри історії та культури України,
Вінницький державний педагогічний університет ім. Михайла Коцюбинського
(Вінниця, Україна)
ORCID: 0000-0001-5012-9513
e-mail: urasim@i.ua

ТАКТИКА КОМПЛЕКТУВАННЯ ПУБЛІЧНИХ БІБЛІОТЕК ПРАВОБЕРЕЖНОЇ УКРАЇНИ ДО ЗАПРОВАДЖЕННЯ ЇХ ЦЕНЗУРИ (1866–1884)

Мета роботи. З'ясувати практику комплектування публічних бібліотек Правобережної України, поки до встановлення цензурних обмежень комплектатори вільно інтерпретували державну бібліотечну політику. **Методологія.** Специфічним методологічним прийомом стало використання каталогів цих публічних бібліотек в якості основи джерельної бази дослідження. **Наукова новизна.** Визначено політичні (завдання русифікації місцевого населення як першооснова існування публічних бібліотек; врахування змін у внутрішній політиці Російської імперії, зокрема зміна ставлення до окремих етнічних спільнот, громадських рухів), економічні (необхідність залучення якнайширшого кола читачів для покращення фінансового бюджету закладу; конкуренція з комерційними приватними бібліотеками) та культурні (бібліотека як засіб залучення до культури, поширення освіти) фактори впливу на тактику комплектування. Окреслено, як фактори впливали на технічну та змістову реалізацію цієї тактики. З'ясовано практику комплектування фондів художньої літератури до запровадження цензури публічних бібліотек. Розвінчано кілька міфів, зокрема про ігнорування запитів читачів, повну відсутність україномовних видань у фондах. Основна увага зосереджена на комплектаторах та репрезентації літературного процесу в бібліотечних фондах з урахуванням етнічного та суспільно-політичного запитів. **Висновки.** Ще до запровадження цензури фондів правобережні публічні бібліотеки свою основну функцію – **втягнення читачів у російський інформаційний та культурний простір** – виконали. Допоки держава не випрацювала чіткі вимоги до публічних бібліотек, комплектатори діяли як типові представники інтелігенції, що мають сприяти прогресу та співчувати поширенню знань. Тим не менш, попри просвітницьку риторичку про освітню та виховну функції бібліотек, економічний фактор змушував комплектаторів іти на повіді у смаків читачів і купувати розважальне читиво.

Ключові слова: публічна бібліотека, фонди, комплектування, цензура, русифікація, Правобережна Україна.

Актуальність теми дослідження. Модернізаційні процеси в Російській імперії, прискорені ліберальними реформами 1860–1870-х років, сприяли означенню нового соціального прошарку, який живе за рахунок власної

розумової праці. Для обслуговування його інтелектуальних потреб створювалися публічні та громадські бібліотеки. Під «публічною бібліотекою» мався на увазі платний заклад, ініційований групою місцевої інтелігенції, що фінансувався частково за кошти держави. «Громадська бібліотека» означала заклад, створений муніципальною владою або спеціальним бібліотечним товариством, що діяв на пожертви місцевого населення.

Держава бралася до фінансування бібліотек, щоб прискорити формування єдиного інформаційного та культурного простору. Особливо гостро стояла проблема втягнення до нього окраїн імперії. Територія сучасної Правобережної України в імперському дискурсі розглядалася як споконвічно російська, тому повернення місцевого населення в лоно російської культури вважалося абсолютно логічним і виправданим. Після польського повстання 1863–1864 рр. влада вирішила створити в місцевих губернських центрах Житомирі (Волинська губернія), Кам'янці-Подільському (Подільська губернія) та Києві (Київська губернія) саме публічні бібліотеки. Стратегічною метою їх відкриття бачилося «зміцнення російського елемента в цих споконвічних російських містах шляхом поступового впливу на розум та погляди людей, які не мають уявлення про нашу вітчизну, про нашу літературу і нашу науку» [1, с. 188]. Така ситуація дійсно існувала і виникла через те, що абсолютну більшість етнічного складу міського населення регіону складали українці, євреї та поляки. Суто російська громада була невеличкою та охоплювала незначну кількість чиновників й офіцерів. За відсутності мережі стаціонарних книготоргових закладів бібліотеки могли забезпечити постійний доступ до російської книги та періодики. Кінцевим результатом бачилася популяризація російської мови, з поступовою русифікацією населення.

Хронологічні межі дослідження охоплюють період від відкриття публічних бібліотек на Правобережній Україні в 1866 р. до запровадження в 1884 р. загальноросійських «Правил про публічні бібліотеки» та каталогу заборонених для цього типу книгозбірень видань. Каталог запровадив цензуру бібліотечних фондів у Російській імперії. Він містив перелік назв творів, що вільно продавалися у книгарнях, але заборонялися для комплектування в публічних бібліотеках. Іншими словами, в досліджуваний період комплектування було безцензурним і залежало лише від загального суспільно-політичного дискурсу, смаків, світогляду, освіченості комплектаторів та особливостей регіону. Така ситуація є цікавою для вивчення, оскільки до більшої чи меншої міри вона відображала обізнаність правобережного суспільства з тодішнім культурним простором Російської імперії.

Аналіз досліджень і публікацій. В українській історіографії добре вивчено історію створення та функціонування правобережних публічних бібліотек, розвиток їхньої мережі [2–9], утім дослідники мало уваги приділяли конкрет-

ній політиці та практиці комплектування фондів. Як правило, вони обмежувалися констатацією їхньої мовної та змістової структури, акцентували увагу на русифікаційній практиці.

Основу джерельної бази студії склали друковані каталоги, що відображали бібліотечні фонди досліджуваного періоду: житомирські – 3 [10–12], кам'янецькі – 3 [13–15], київські – 2 [16; 17]. Є також кілька друкованих звітів про діяльність книгозбірень цього періоду [18; 19]. Попри їхню інформаційну цінність, варто відзначити репрезентацію ними офіційної позиції влади, а також загальну риторичну бібліотечного співтовариства, яке завжди критично оцінювало запити читачів та було невдоволене змістом бібліотечних фондів.

Фонд публічних бібліотек був універсальним, але в цій публікації пропонується аналіз комплектування фонду художньої літератури, традиційно найбільшого. Саме твори красного письменства найчастіше замовлялися читачами. Наприклад, у житомирській бібліотеці за десять років (1866–1876) вимоги на белетристичну літературу склали 59,9% усіх вимог, до них ще можна додати 26,0% – щодо періодичних видань, з яких частина на товсті журнали з художніми творами [19, с. 48–49]. Отже, можна сміливо вважати, що $\frac{3}{4}$ запитів читачів складало художнє слово.

І творці бібліотек до наповнення розділів галузевої літератури висували дуже загальні вимоги. Так, житомиряни вважали, що фонд їхньої книгозбірні містить «класичні твори зі всіх галузей знань; бібліотека наша завжди може задовольнити не спеціаліста, а звичайну освічену людину, яка шукає в читанні корисних знань, розумових та естетичних насолод» [19, с. 35]. Кияни формували свої завдання щодо комплектування в такий спосіб: «1) художні твори кращих російських прозаїків та поетів; 2) наукові праці з питань історії, статистики, етнографії, географії, природознавства, торгівлі, промисловості Росії, а також праці, що *знайомили* [курсив наш. – Т. К.] би зі станом внутрішнього та зовнішнього буття Росії» [7, с. 37]. Тобто галузеві фонди свідомо формували лише з ключових праць, це було свого роду ядро фахової літератури для задоволення базових потреб. Фінансування глибшого комплектування розглядалося як недоцільне з економічної точки зору. Водночас у російському суспільстві художня література набула першорядного значення, до неї ставилися як до основи духовного буття. В умовах абсолютної монархії вона стала тією шпариною, де хоч якось декларувалося політичне протистояння. Крім того, будь-яка освічена людина вважала себе здатною орієнтуватися у красному письменстві. Читання на той час стало звичною культурною практикою міського мешканця, отож, відповідно, лише стандартний набір класичних художніх творів не міг задовольнити навіть пересічного читача. Звідси така увага до наповнення розділу художньої літератури в публічних книгозбірнях.

Метою дослідження є вивчення практики комплектування публічних бібліотек Правобережної України, допоки до встановлення цензурних обмежень комплектатори вільно інтерпретували державну бібліотечну політику.

Виклад основного матеріалу. *Комплектатори.* Оскільки загальна стратегія комплектування була сформульована надто загально: ознайомити «зі станом внутрішнього та зовнішнього буття Росії», – тактика її виконання також могла бути різною. Творці тактики мали певні (економічні, мовні, моральні) обмеження, але інтерпретація в цих межах була досить широкою.

Статути всіх трьох книгозбірень були однаковими. 5 липня 1865 р. їх затвердив міністр внутрішніх справ [20, с. 52–53]. Для первинного облаштування бібліотек влада асигнувала 9 тис. руб., а для подальшого укомплектування впродовж трьох років дозволила щороку видавати субсидію від 1 до 2 тис. руб. на кожну [18, с. 269]. Отже, стартові фінансові можливості кожної були однаковими, як і завдання, що мали виконуватися. Деяка різниця між ними полягала у ставленні місцевих ініціативних груп. Опікуни житомирської та кам'янецької бібліотек мріяли про створення центру інтелектуального життя у провінції, оскільки це були чи не єдині місцеві заклади просвітницького спрямування. У Києві мережа закладів культури та освіти була більшою, існували різні способи доступитися до російської книги, тому для губернської влади публічна бібліотека не була об'єктом прискіпливої уваги.

У серпні 1865 р. в кожній губернії приступили до реалізації бібліотечного проєкту. В цілому він відбувався під патронатом київського, волинського і подільського генерал-губернатора, на місцях його курирували губернатори. До складу організаційних комітетів входили представники від губернської влади на рівні віце-губернаторів, а також очільники губернських установ. Громадськість репрезентували заможні зацікавлені мешканці, готові фінансово підтримати проєкт. Єдиними фахівцями, залученими до створення бібліотек, стали кияни книговидавець і книготорговець Василь Барщевський (1822–1915) та книготорговець Степан Літов (1810–1877). За браком часу саме вони, вочевидь, формували основу первинного книжкового фонду губернських бібліотек. Оскільки С. Літов мав стаціонарні книгарні в усіх трьох містах, то розраховували насамперед на можливості його підприємства. Першу книгарню він відкрив 1828 р. в Києві, 1865 р. на запрошення губернаторів – у Житомирі та Кам'янці-Подільському [1, с. 88]. Мав також книгарню в Санкт-Петербурзі, що дозволило йому прискорити виконання замовлень з українських губерній.

Логічно припустити, що через той само брак часу С. Літов та В. Барщевський склали приблизно однаковий комплект книжок для бібліотек. Випробували вони його на кам'янецькій книгозбірні, що відкрилася вже 1 січня 1866 р. [20, с. 4], тобто за чотири місяці були складені списки бажаних творів, узгодже-

ні, замовлені та отримані видання. І це за відсутності залізниці й використання гужового транспорту за кліматичних умов пізньої осені – на початку зими. Потім 3 березня розпочала роботу київська книгозбірня [7, с. 27], останньою була житомирська, що відкрилася 10 квітня [19, с. 11]. Логічно припустити, що саме остання мала найбільш збалансований склад фондів, і вдалі комплектувальні рішення, випробувані раніше, тут реалізувалися. В умовах тодішнього книжкового ринку Російської імперії за відсутності розвиненої книготоргової мережі та зручного транспортного сполучення складно було сформувавши за кілька місяців три різних універсальних бібліотечних фонди. Обмежений час вимагав від комплектаторів дуже доброго знання книготоргового асортименту і раціонального використання наявних коштів. Безумовно, вони поклалися насамперед на наявний асортимент, часу для додаткових пошуків у них не було. Каталоги житомирської та київської бібліотек 1870 р. свідчать, що більшість книг друкувалася у 1860-х роках. У житомирському фонді вони склали 58,9% усього фонду красного письменства [10], київському – 61,2% [16]. Отже, основна заслуга зі створення ядра цих бібліотек належала саме С. Літову та В. Барщевському. Тим більш, що на посади бібліотекарів людей тоді тільки шукали.

Безумовно, повністю на власний розсуд С. Літов і В. Барщевський діяти не могли, інші члени організаційних комітетів до більшої чи меншої міри брали участь в остаточному затвердженні придбань. У подальшому успіх бібліотек значною мірою залежав від людей, які брали безпосередню участь в управлінні ними, працюючи в розпорядчих комітетах. Попечителем бібліотеки вважався губернатор. Він турбувався про фінансову підтримку, контролював дотримання статуту, затверджував склад розпорядчого комітету, який займався поточними справами бібліотеки. Членами цього комітету призначалися дві особи з представників губернських установ, від 1869 р. – ще обов'язково від міністерства народної освіти, 1871 р. – духовного відомства, а також обиралися три представники від загальних зборів бібліотеки. Важливим аргументом обрання особи до складу комітету була її впливовість у регіоні та благонадійність. Як правило, комітетом керував один з найвищих губернських чинів. Так, наприклад, у 1866 р. кам'янецький комітет очолював віце-губернатор Валеріан Андрєєв (1828–1905), 1870 р. – полковник Микола Лебедев (?–1884; до речі, дідусь російського поета Костянтина Бальмонта), 1871 р. – Є. Цвет, 1872 р. – управляючий Подільською контрольною палатою Михайло Островський (?–1876), 1873–1878 рр. – голова Подільської казенної палати Федір Оміров (1825–1889) та голова Кам'янець-Подільського окружного суду Федір Івков (1845–1899) [21, с. 310]. У Києві тривалий час комітет очолював широко відомий боротьбою з українським національним рухом Михайло Юзефович (1802–1889), голова Київської комісії для розгляду давніх актів. Серед представників київської громадськості – членів

розпорядчого комітету на 1866 р. можна згадати професорів, а згодом ректорів Київського університету Івана Рахманінова (1826–1897) та Костянтина Феофілактова (1818–1901), помічника попечителя Київського начального округу Михайла Тулова (1814–1882), директора 1-ї київської гімназії Олексія Андріяшева (1826–1907) тощо. Останній змінив М. Юзефовича на посту голови комітету в 1879 р.

Сьогодні не вистачає відомостей для оцінки світогляду кожного члена розпорядчих комітетів, за винятком М. Юзефовича та О. Андріяшева, хіба що є спогади про М. Тулова як особу з ліберальними поглядами та Ф. Омірова – консервативними, тому маємо виходити з тези про те, що ніхто з представників комітетів, враховуючи їхній офіційний статус і благонадійність, не міг провадити ідеологічно самостійну політику комплектування. Вони мали діяти, враховуючи внутрішню державну політику. Таку ситуацію закріпило також підпорядкування бібліотек міністерству внутрішніх справ у 1867 р. Члени розпорядчих комітетів, серед інших управлінських завдань, опікувалися поповненням книжкового фонду та передплатою періодичних видань за поданням бібліотекаря. Отже, остаточне рішення щодо придбання книг та передплати приймали благонадійні, багато разів перевірені особи, які знаходилися на державній службі або користувалися довірою влади. Як правило, ці люди отримали середню та/або вищу освіту в освітніх закладах Російської імперії, тому вже добре засвоїли російську культуру і були її носіями, орієнтувалися в російському літературному процесі. Безумовно, вони мали власні літературні смаки та ідеологічні переконання щодо художнього слова, але в цілому діяли в межах канону російської культури, враховували релігійні та етичні засади, громадську думку тощо. Водночас вони повинні були дбати про задовільний фінансовий стан закладу. За статутом, книгозбірні були платними, і читацькі внески стали серйозним фінансовим додатком до казенної субсидії, відповідно, розпорядчі комітети були зацікавлені у збільшенні кількості читачів. На тлі постійної загрози припинення субсидування, наприклад, уже в 1867 р. міністерство фінансів поставило питання про доцільність виділення коштів на утримання цих бібліотек [21, с. 314], члени комітетів постійно турбувалися про збільшення числа відвідувачів та задоволення їхніх запитів. Вони вимушені були догоджати користувачам бібліотек, які могли звернутися й до конкурентів – комерційних бібліотек. Цих управлінців складно запідозрити у вільнодумстві, тому їхні рішення щодо комплектування фонду художньої літератури свідчать про межі дозволеного, межі тодішніх суспільних уявлень про благонадійність та моральність авторів і видань.

У перші роки книги купували в магазинах С. Літова або виписували в петербуржця Олександра Базунова (1825–1899) [20, с. 21]. Оскільки книготорговці за одночасне придбання книг один раз на рік надавали скидку в 10%, то до 1871 р. практикували таке придбання нової літератури [19, с. 19]. Пізніше на вимогу чи-

тачів перейшли до комплектування новинками від видавців та редакцій. З розвитком книготорговельної мережі почали співпрацювати з іншими київськими, петербурзькими та московськими підприємцями. Відтоді зросла роль бібліотекарів. Саме вони склали списки бажаних видань, а члени розпорядчих комітетів їх затверджували, маючи право на корегування. За досліджуваний період у житомирській та київській бібліотеках тривалий час бібліотекарями працювали одні й ті ж працівники: в житомирян – І. Шинкевич, у киян – Олександр Кротков (1826–1879) та Степан Ярославський (1836–1917). А от кам'янчани не мали такого везіння, до 1885 р. змінилося щонайменше шість бібліотекарів – Шкілев, Скибицький, Захарій Волосович, М. Забелло, Палатенко, Шуворський [6]. Крім благонадійності, до претендентів на посаду висувалися також досить високі, як для того часу, вимоги щодо освітнього цензу – середня освіта. Це був ще один критерій відбору належних осіб, коли перевагу надавали людині з російською освітою, для якої перебування в російському культурному полі було звичним.

Комплектаторів складно запідозрити в якихось свідомих потураннях громадським рухам. Вони як законослухняні піддані мали діяти відповідно до основних настанов внутрішньої політики у країні, свого інтелектуального та культурного рівнів, але необхідність фінансового утримування бібліотеки змушувала їх дослухатися до інтересів читачів, оскільки казенної субсидії не вистачало для стабільного функціонування закладів.

Врахування етнічного походження читачів. За статутом публічні бібліотеки мали комплектуватися підцензурними російськими книгами. Межі трактування цієї російськості були доволі широкими. Це могли бути книги, надруковані на території Російської імперії, або книги, опубліковані російською мовою. Практика комплектування досліджуваного періоду свідчить про досить вільний підхід: за основний був обраний російськомовний, проте за деякими винятками. Наприклад, у житомирській та київській бібліотеках траплялися поодинокі франко- та німецькомовні книги. Цю практику навіть прокоментували у звіті про 10-річну діяльність житомирської бібліотеки, де негативно згадувався член розпорядчого комітету, який прагнув повністю очистити бібліотеку від книг іноземними мовами [19, с. 24].

Осібно стоїть ситуація з україномовною літературою. В цілому, з легкої руки представників українського національного руху початку ХХ ст., в літературі закріпилася теза про заборону україномовної книги для публічного обслуговування, втім положення було дещо складнішим. Як свідчать каталоги, публічні бібліотеки від часу заснування комплектувалися україномовною літературою. В усіх трьох книгозбірнях був «Кобзарь» (СПб., 1860 або 1867) Тараса Шевченка (1814–1861), до речі, й російськомовний його переклад Миколи Гербея (1827–1883) також мався. Укомплектував первинні фонди С. Літов також книгами

«Сочиненія» (5 т., СПб., 1862) Євгена Гребінка (1812–1848), «Чорна рада» (СПб., 1857) та «Досвітки» (СПб., 1862) Пантелеймона Куліша (1819–1897), «Повісті» (СПб., 1858) Григорія Квітки-Основ'яненка (1778–1843). Особливою популярністю користувалися твори Марка Вовчка (1833–1907). Наприклад, у житомир'ян на 1872 р. було 9 назв її творів, зокрема україномовні «Оповідання» (СПб., 1865) [10; 11]. (Це видання було і в кам'янецькій [22] та київській [17] книгозбірнях). Згодом у фондах з'явилися твори Івана Котляревського (1769–1838). Отже, розпорядчі комітети, до складу яких, як згадано, входили російські чиновники вищого рівня, навіть сумновідомий своїми українофобськими настроями, суперечливий М. Юзефович, допускали україномовні видання у фонди бібліотек.

Коріння такої поведінки членів комітетів, особливо першого десятиліття, слід шукати в їхній освіті, яку вони отримували наприкінці 1830–1840-х років, коли українська та російська літератури розвивалися як складові одного потоку і сприймалися як цілісне явище. Оскільки про Валувський циркуляр 1863 р. та Емський указ 1876 р. були поінформовані лише цензори, а твори красного письменства дозволялося друкувати українською мовою в російській орфографії й надалі, а будь-яке підцензурне видання могло потрапити до бібліотеки, то широка освічена публіка поки не виробила артикульованого ставлення до українського слова. Сама ідея українського політичного руху ще не набула оформленого вигляду, звідси така поблажливість до україномовних творів. Згідно з аналізом бібліотечних каталогів, у фонди потрапили твори українською двомовних письменників, які отримали загальноросійську славу. Творчість винятково україномовних авторів для комплектаторів не існувала. Жодного твору таких тогочасних письменників, як Ганна Барвінок (1828–1911), Іван Нечуй-Левицький (1838–1918), Панас Мирний (1849–1920), Леонід Глібов (1827–1893), Михайло Старицький (1839–1904), Олекса Стороженко (1806–1874), котрим вдалося друкуватися в досліджуваний період, не виявлено. І згодом у бібліотечних каталогах 1880-х – початку 1890-х років [15; 22; 23] значилися ті ж самі двомовні автори та ті ж самі їхні твори. Зауважимо, що вимога Емського указу вилучити україномовні книги з бібліотек навчальних закладів щодо публічних бібліотеках не виконувалася, хоча повністю виключити її вплив на тактику україномовного комплектування не можемо.

Щодо польської та єврейської міських громад, до речі, доволі великих у Житомирі та Кам'янці-Подільському, то, відповідно до статуту бібліотек, їм пропонувалося лише російськомовне читання. І тривалий час, до 1890-х років, усі пропозиції етнічних громад відкрити національні бібліотеки владою відкидалися.

Етнічний аспект комплектування проявлявся у придбанні російськомовних видань національних письменників. Так, польській аудиторії від початку призначалися лише переклади Адама Міцкевича (1797–1855) та місцевих письмен-

ників Юзефа Коженювського (1797–1863) та Юзефа Крашевського (1812–1887), що є зрозумілим з огляду на нещодавнє польське повстання 1863–1864 рр. З відлигою в російсько-польських стосунках уже в 1885 р. кам'янецький каталог зафіксував зростання польської автури, яку навіть виділили в спеціальний додатковий підвідділ слов'янської літератури (29 позицій) [15]. Не можна не згадати, що в публічних бібліотеках Лівобережної України польськомовна література допускалася [24].

Інтереси єврейської громади спочатку до певної міри враховувалися. Загальна ліберальна атмосфера 1860–1870-х років, спрямована на виховання «російського» єврея, вимагала від бібліотеки дати представникам цієї етнічної спільноти спеціальну російськомовну інтелектуальну поживу. Особливо помітні тут зусилля житомир'ян. У місті функціонували рабинське училище та єврейська друкарня, жило чимало євреїв зі світською освітою, добре обізнаних з літературним процесом та подіями у світі, які оцінювали себе як піонерів російсько-єврейської емансипації. З житомирської громади вийшло чимало світських авторів (Лев Біншток (1836–1894), Михайло Моргуліс (1837–1912), які спеціально писали для євреїв західних губерній Російської імперії. Десять третина житомирських читачів була єврейського походження [19, с. 44]. В усіх бібліотеках передплачували російськомовну газету «День», з першого випуску (1871) оперативно купували історико-літературний збірник «Еврейская библиотека», який видавався Адольфом Ландау (1842–1902). Жодна книгозбірня не могла обійтися без роману «Отцы и дети (из еврейского быта)» (СПб., 1868) Менделе Мойхер-Сфорима (1836–1917), який певний час жив у Житомирі. Утім з поступовою відмовою держави від активних дій щодо виховання російських євреїв їх ніби витісняли з публічного простору, і вже наприкінці 1870-х років з каталогів нової літератури зникли видання, адресовані цій спільноті.

Особливості формування фонду. У каталогах усіх бібліотек твори красного письменства систематизовано як російську та зарубіжну словесність. У кам'янецькому каталозі 1885 р. виокремлено відділ дитячої літератури та підвідділ слов'янської.

Як заявлялося, члени організаційних комітетів орієнтувалися на формування ядра кращих зразків російської словесності. Водночас бібліотеки мали бути платними, тому організатори повинні були враховувати читацький попит. Як наслідок, за каталогами, ядро фонду російської словесності складали твори письменників XIX ст. Попереднє століття було представлене по одній позиції творами Василя Тредіаковського (1703–1769), Михайла Ломоносова (1711–1765), Дениса Фонвізіна (1745–1792). Деяку більшу увагу цьому періоду приділили в київській бібліотеці, де можна було знайти також твори Антіоха Кантеміра (1708–1744), Олександра Сумарокова (1717–1777), Гаврила Державіна (1743–1816) тощо.

Автори, які отримали визнання до 1850-х років, також, як правило, представлені в каталогах однією позицією у вигляді зібрання творів. Причому така практика застосовувалася до всіх літераторів недавнього минулого. Серед них були визнані майстри слова, значущість творчості яких з часом не зменшилася, як от Олександр Грибоєдов (1795–1829), Олександр Пушкін (1799–1837), Михайло Лермонтов (1814–1841), Микола Гоголь (1809–1852). Така сама тактика комплектування застосовувалася й до Василя Жуковського (1783–1852), Миколи Карамзіна (1766–1826), Івана Крилова (1769–1844), Олександра Одоєвського (1802–1839), лише окремі твори яких є сьогодні затребуваними, або щодо літераторів, творчість яких нині згадують лише підготовлені читачі, наприклад, Костянтина Батюшкова (1787–1855), Дениса Давидова (1784–1839), Фаддея Булгаріна (1789–1859), Миколи Греча (1787–1867) або взагалі забутого Миколи Хмельницького (1789–1845). Були серед письменників яскраві публіцисти, якими зачитувалася вся освічена публіка, – Віссаріон Белінський (1811–1848), Дмитро Писарєв (1840–1868) або ідеологи слов'янофільства Олексій Хом'яков (1804–1860), Костянтин Аксаков (1817–1860), Іван Аксаков (1823–1886). Окремих видань усіх згаданих авторів у первинному фонді бібліотек не було. Як виняток можна назвати романи Івана Гончарова (1812–1891), а також численні історичні твори Михайла Загоскіна (1789–1852), який мав славу «російського Вальтера Скотта», хоча така ситуація пояснюється тим, що його зібрання творів просто не існувало. Отже, первинний фонд кожної бібліотеки цілеспрямовано укомплектовувався, за можливості, повними або вибраними зібраннями творів. Показово, що закупівля повних зібрань відновилася лише з часом, у другій половині 1870-х років, вочевидь з появою нових імен та підготовкою нових видань.

Поточний літературний процес, з огляду на склад бібліотечних фондів, знаходив оперативне відображення. Він широко представлений різними літературними жанрами, громадсько-політичними напрямками. Відчувається, що література демократичного табору користувалася особливим попитом. У бібліотеках були твори представників революційно-демократичного руху, як от роман «Что делать?» (1863) Миколи Чернишевського (1828–1889), твори Гліба Успенського (1843–1902), Миколи Добролюбова (1836–1861), Олександра Герцена (1812–1870), який, як відомо, підтримав польське повстання 1863–1864 рр. Якщо наявність його книг «Рассказы из народного русского быта» (М., 1859), «Сказки» (СПб., 1864) ще не дуже дивує, то наявність роману «Кто виноват?» (СПб., 1866), друкованого під псевдонімом Іскандер, уже в первинному фонді привертає увагу.

Пануючий літературний стиль реалізму репрезентований насамперед творами Івана Тургенєва (1818–1883). Від самого початку читачам уже пропонувалося 5–8 видань Олександра Писемського (1821–1881), Федора Достоевського

(1821–1881), Михайла Салтикова-Щедріна (1826–1889), Льва Толстого (1828–1910), Миколи Помяловського (1835–1863). Комплектатори уважно стежили за поточними літературними подіями, наприклад, ними відразу було придбано перші чотири томи першого видання роману Льва Толстого «Война и мир» (М., 1868–1869), вже з часом докупили 5-й та 6-й томи.

Упродовж 1870-х – початку 1880-х років із розвитком письменницьких біографій та появою нових творів фонди бібліотек продовжували зростати за рахунок уже згаданих авторів, до них додалися імена Петра Боборикіна (1836–1921), Всеволода Крестовського (1839–1895), потім увірвалися твори Миколи Лєскова (1831–1895), Василя Немировича-Данченка (1848–1936). Як результат, на 1885 р. у кам'янецькій бібліотеці нараховувалося 16 видань М. Салтикова-Щедріна, 11 – П. Боборикіна, по 10 – В. Немировича-Данченка і О. Писемського [15].

Широко були представлені драматичні твори, насамперед Олександра Островського (1823–1886), Олексія Потехіна (1829–1908). Не лише прозова, а й поетична творчість була до вподоби читачам, оскільки виявлено збірки віршів Миколи Некрасова (1821–1878), Афанасія Фета (1820–1892), Миколи Огарьова (1813–1877), Якова Полонського (1819–1898), Федора Тютчева (1803–1873) тощо.

Поряд із цими видатними авторами, які увійшли в канони російської літератури, закупалися твори й таких спекулятивних авторів, як Микола Шигарін (1830–?), чиновник при київському генерал-губернаторстві, який писав про місцеві події та героїв.

Російський соціолог читання Абрам Рейтблат вважає, що основне місце в читанні освіченої частини російського суспільства у другій половині XIX ст. посідав товстий журнал [25, с. 38]. Його успішна видавнича хода розпочалася з середини 1830-х років. З того часу і до 1890-х років основна частина літературних і публіцистичних творів російських авторів спочатку друкувалася в журналах, а потім, за необхідності, – окремою книгою. Така практика знайшла відображення і в комплектувальній політиці: всі бібліотеки передплачували провідні російські товсті журнали різного ідеологічного спрямування. Читачі чатували на нові випуски журналів з черговим літературним твором. Особливою популярністю користувалися журнали ліберального, революційно-демократичного, навіть радикального спрямування – «Вестник Европы», «Отечественные записки», «Дело». Попит на «Русский вестник» пояснювався тим, що тут вперше друкувалося чимало творів провідних російських письменників. У житомирській бібліотеці наприкінці року розшивали окремі випуски, з них формували в окремі томи художні твори і замовляли для них палітурку [19, с. 19]. З появою окремих видань цих творів закупали і їх. Якщо з'являлося зібрання творів когось з авторів (наприклад, Ф. Достоєвського, О. Островського), то його теж намагалися закупити, оскільки окремі видання творів з часом зношувалися.

З огляду на кількість назв та якість наповнення бібліотечних фондів зарубіжна література розглядалася як додаткова. Комплектатори також намагалися сформувати ядро, але досить специфічне, надто вузьке. Якщо оцінювати його з точки зору світової культурної спадщини, то закордонна класика представлена слабо. Античну літературу ілюстрували лише кілька імен: Вергілій (70–19 рр. до н.е.), Гомер (VIII ст. до н. е.), Есхіл (525–456 рр. до н. е.). Імовірно, через тодішню практику вивчення класичних античних текстів у гімназіях вважалося, що подібною літературою мають комплектуватися бібліотеки навчальних закладів. Серед західноєвропейських імен письменників до XIX ст. в публічних книгозбірнях траплялися Аліг'єрі Данте (1265–1321), Мігель де Сервантес (1547–1616), Вільям Шекспір (1564–1616), Джон Мільтон (1608–1674), Жан-Жак Руссо (1712–1778), Олівер Голдсміт (1730–1774) тощо. А от літературний процес з кінця XVIII ст. відображений набагато краще завдяки творам Йоганна Гете (1749–1832), Генріха Гейне (1797–1856), Фрідріха Шиллера (1759–1805), Джорджа Байрона (1788–1824).

У комплектуванні зарубіжної літератури також простежується любов до романів. Присутність уже в перших каталогах багатьох творів таких авторів, як Вальтер Скотт (1771–1832), Фенімор Купер (1789–1851), Віктор Гюго (1802–1885), Жорж Санд (1804–1876), Александр Дюма (1807–1870), Вільям Теккерей (1811–1863), Чарльз Діккенс (1812–1870), абсолютно не дивує. Потім, у 1870-х роках, додалися імена письменників, які продовжували творити і отримували заслужену славу або переклади яких уперше з'явилися російською мовою, – Стендаля (1783–1842), Проспера Меріме (1803–1870), Вілкі Коллінза (1824–1889), Еміля Золя (1840–1902), у 1880-х – до них додався Гі де Мопассан (1850–1893). З покращенням стосунків з польською громадою у фондах осіли твори Елізи Ожешко (1841–1910), Генріка Сенкевича (1846–1916).

Прикметним є ставлення до творів Гаррієт Бічер-Стоу (1811–1896). Комплектатори не просто купували нові її твори, а й подавали в каталозі примітку, що авторка написала роман «Хатинка дядька Тома». До речі, такі саме примітки були в бібліографічних описах каталогів 1870-х років щодо перекладів за авторства Марка Вовчка, хоча в пізніших перевиданнях ці відомості зняли.

Разом з тим, тільки в київській бібліотеці виявлено Оноре де Бальзака (1799–1850) і тільки один твір. Здається, щодо бібліотечного життя цього автора на Правобережній Україні існувала якась негласна заборона, адже у приватних книгозбірнях його книги користувалися чималою популярністю. Не можна не вказати на відсутність творів літераторів, які вже були відомими у своїх країнах, але на теренах Правобережної України їх поки що ігнорували, наприклад, Шарлотту Бронте (1816–1855), Густава Флобера (1821–1880), братів Жуля (1830–1870) та Едмона (1822–1896) Гонкур, Альфонса Доде (1840–1897). Щоправда, серед

авторів можна зустріти й імена, про які сьогодні знають лише фахівці. От житомиряни, втім і кияни, зачитувалися творами Фрідріха Шпільгагена (1829–1911), маючи у фондах бібліотеки 1872 р. 9 назв його творів, а кам'янчани в 1885 р. – уже 19. А перший російський переклад його романів з'явився лише в 1866 р. Наприкінці 1860-х років російському читачеві стали відомими твори співавторів Еміля Еркман (1822–1899) та Александра Шатріана (1826–1890), і житомиряни на 1872 р. мали вже 4 їхні романи, те ж саме стосується романів англійського письменника Ентоні Троллопа (1815–1882) – 6 назв.

Простежується ще одна прикметна практика в комплектуванні фондів, зумовлена діями читачів. Члени розпорядчого комітету для покращення фінансового бюджету і приваблення читачів, догоджаючи їм, купували книги, що задовольняли наймасовіший попит. Ідеться про літературу, яка пізніше отримала визначення масової. Одним з перших таких авторів був Поль де Кок (1793–1871), автор фривольних, за тодішніми уявленнями, романів. Він отримав популярність ще в 1830-х роках, утім й у 1870-х продовжували друкуватися нові російські переклади його творів. У житомирській бібліотеці на 1872 р. було 14 назв його творів. Серед інших авторів пригодницьких романів житомирянам були доступні Густав Емар (1818–1883) – 7 назв, Ежен Сю (1804–1857) – 5, Поль Феваль (1816–1887) – 7, П'єр Понсон дю Террайль (1829–1871) – 6. Прикметно, що вже перший переклад російською мовою 1870 р. твору Еміля Габоріо (1832–1873), засновника жанру детектива, також був придбаний, як і твори засновника бульварного роману Ксав'є де Монтепена (1823–1902) [10]. З роками кількість згаданих авторів творів, за винятком Поля де Кока, тільки зростала. У 1885 р. в кам'янецькій бібліотеці П'єр Понсон-дю-Террайль був представлений 37 назвами, Густав Емар – 28, Ксав'є де Монтепен – 15 [15]. (Жодний російський автор не був так широко репрезентований). Тобто керівництво бібліотеки вимушено догоджало смакам читачів, активно закупаючи бульварну, як її тоді називали, літературу.

З появою зібрань творів популярних зарубіжних авторів, наприклад, Байрона, Дюма, Гейне, комплектатори також купували їх, але це робилося набагато рідше, оскільки й друком їх виходило менше. Поступово, із насиченням фонду творами певних авторів та, вочевидь, зниженням інтересу читачів, нові видання не закуповувалися. Так сталося, наприклад, наприкінці 1870-х років із книгами Дікенса, Скотта, Теккерея. Вочевидь комплектування зарубіжною літературою до більшої міри залежало від смаків самих читачів. Каталоги не демонструють прагнення комплектаторів відобразити літературний процес ані Європи в цілому, ані жодної країни окремо.

Відзначимо особливість кам'янецької бібліотеки, в каталозі якої 1885 р. вже був окремий розділ «Дитяча література», що охоплював народні казки, твори

популярних письменників Фенімора Купера, Вільгельма Гауфа (1802–1827), Ганса-Крістіана Андерсена (1805–1875), Майн Ріда (1818–1883), Жуля Верна (1828–1905). (До речі, всі романи Жуля Верна раніше систематизувалися в розділ «Географія».) Можна припустити, що коли розпорядчий комітет кам'янецької бібліотеки очолив Іван Міхневич, учитель російської мови та словесності в міській чоловічій гімназії, то й з'явився такий спеціалізований напрям комплектування.

Зі смертю імператора Олександра II (1818–1881) закінчилася епоха ліберальних реформ 1860–1870-х років. За нового правителя Олександра III змінився вектор подальшого розвитку країни, всі попередні реформи зазнали консервативних коректив. Контрреформа дійшла й до бібліотечної сфери. У 1884 р. діяльність публічних бібліотек була унормована «Правилами про публічні бібліотеки», зокрема міністр внутрішніх справ отримав право забороняти публічним бібліотекам мати певні книги. Відтоді чиновники Головного управління у справах друку тричі укладали «Алфавитный список произведений печати, запрещенных к обращению в публичных библиотеках и общественных читальнях», тобто книги, дозволені цензурою для вільного продажу у книгарнях, заборонялося використовувати для обслуговування в загальнодоступних бібліотеках. Ці списки з часом охопили понад 200 назв, серед яких переважали твори демократичного спрямування. Зокрема це були й окремі художні твори М. Чернишевського, М. Добролюбова, О. Герцена, Д. Писарева, Л. Толстого, М. Лєскова тощо. Із запровадженням такого ветоаного каталогу з книжкового обігу кам'янецької бібліотеки забрали 793 видання [26, арк. 129, 133]. Вочевидь, серед них були не лише заборонені твори, – коло вилучення в місцевому виконанні було набагато ширшим і регламентувалося вже самими переляканими членами розпорядчого комітету. Про це свідчить і те, що з кам'янецької комерційної бібліотеки Григорія Стенянського тоді ж тими ж поліцейськими було конфісковано лише 4 видання [26, арк. 129, 133]. З появою цензури публічних бібліотек внутрішнє відчуття самозбереження спрямувало комплектаторів у консервативний бік. Безцензурна ліберальна епоха діяльності цього типу бібліотек в Російській імперії закінчилася.

Наукова новизна. З'ясовано практику комплектування фондів художньої літератури до запровадження цензури публічних бібліотек, тобто до додаткової регламентації з боку держави, яка від 1884 р. почала обмежувати доступ читачів до легальних видань у загальнодоступних закладах. Окреслено фактори впливу на дії комплектаторів у ліберальний період діяльності цього типу книгозбірень. Розвінчано міфи про ігнорування запитів читачів, повну відсутність україномовних видань у фондах публічних книгозбірень, акцентовано на політичній невідзначеності ставлення до таких видань. Основна увага зосереджена на комплек-

таторах та репрезентації літературного процесу в бібліотечних фондах з урахуванням етнічного та суспільно-політичного запитів.

Висновки. На тактику комплектування найбільш затребуваного відділу публічних бібліотек – красного письменства – впливало кілька факторів. З технічної точки зору до його формування підійшли цілком раціонально: укомплектували зібраннями творів популярних авторів, за можливості повними, і урізноманітнили окремими виданнями менш затребуваних письменників. Тактику комплектування у змістовому розрізі визначали такі фактори: суто політичний (завдання русифікації місцевого населення як першооснова існування цього виду бібліотек; врахування змін у внутрішній політиці влади, зокрема зміна ставлення до окремих етнічних спільнот, громадських рухів), економічний (необхідність залучення якнайширшого кола читачів для покращення фінансового бюджету закладу; конкуренція з комерційними приватними бібліотеками) та культурний (бібліотека як засіб залучення до культури, поширення освіти). Попри просвітницьку риторичку про освітню та виховну функції бібліотек, економічний фактор змушував комплекаторів, з одного боку, ігнорувати літературну спадщину попередніх століть, а з іншого, купувати розважальне читиво для задоволення читачів. Відзначимо, що людський фактор не мав принципового значення для тактики комплектування. Постаті бібліотекарів та членів розпорядчих комітетів не вплинули на творення якихось особливих комплектувальних практик в окремій бібліотеці. Допоки держава не випрацювала чітких вимог до публічних бібліотек, комплектатори діяли як типові представники інтелігенції, що мають сприяти прогресу та співчувати поширенню знань. Це стосувалося навіть М. Юзефовича, монархістські та русофільські погляди якого добре відомі. Провінційні комплектатори другої половини 1860-х – початку 1880-х років: 1) добре знали і уважно стежили за літературним процесом та літературними новинками, намагалися якнайшвидше придбати останні; 2) до запровадження цензури бібліотечних фондів купували видання навіть революційно-демократичного характеру; 3) толерували розважальне читання, комплектуючи популярну літературу, яку пізніше назвуть масовою, – історичні та пригодницькі романи, детективи; 4) купували, попри Валуєвський циркуляр та Емський указ, цензурні україномовні твори українських двомовних письменників. Отже, щодо змістового наповнення бібліотечних фондів члени комітетів діяли в заданих ззовні рамках, трактуючи їх доволі широко. У змістовій частині до деякої міри враховувалася специфіка регіональних інтересів, хоча в мовній практично ігнорувалася. В основі тактики комплектування творів красного письменства був персонологічний підхід.

Підсумовуючи комплектування публічних бібліотек 1866–1884 рр., можна вважати, що свою основну функцію залучення читачів до російського інформаційного та культурного простору ці заклади виконали. «За розмаїттям наявних

в бібліотеці книг і передплатних продовжуваних видань, журналів і газет не можна не визнати за нею (житомирською книгозбірнею. – Т. К.) величезного впливу, зробленого за 25-річний період її існування, на обрусіння міста, в якому до заснування її панувала єдина польська література», – наголошувалося у друкованому огляді Волинської губернії 1891 р. щодо місцевої бібліотеки [27, с. 360]. Попри цензурні обмеження публічні бібліотеки залишалися для наступних поколінь молоді чи не єдиним промінчиком лібералізму у провінційному середовищі. Їхні фонди втягували молодь у російський простір народницько-демократичних настроїв, незалежно від етнічного походження читачів.

Список використаних джерел

1. Сецинский Е. Город Каменец-Подольский: исторический очерк. Киев, 1895. VIII, 247 с.
2. Міщук С., Приймак І. Житомирська публічна бібліотека: заснування та історія становлення (за матеріалами часопису «Волинские губернские ведомости») // Бібліотечний вісник. 2016. № 4. С. 32–36.
3. Приймак І. М. Книжковий фонд та читачі Житомирської публічної бібліотеки (1866–1910 рр.) // Рукописна та книжкова спадщина України. 2014. Вип. 18. С. 267–277.
4. Приймак І. Житомирська публічна бібліотека: історія створення // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. 2013. Вип. 35. С. 567–571.
5. Айвазян О., Прокопчук В. Бібліотеки Поділля (друга половина XIX – початок XX ст.). Кам'янець-Подільський, 2016. 256 с.
6. Малий В. В., Комарницький О. Б. Кам'янець-Подільська російська публічна бібліотека (1866–1890 рр.) // Освіта, наука і культура на Поділлі. Кам'янець-Подільський, 2004. Т. 4. С. 171–182.
7. Гапченко П. Б., Зворський С. Л., Любаренко Л. М., Мастипан О. О. Літопис Національної парламентської бібліотеки України. Ч. 1: 1866 – лютий 1917 р. Київ, 1996. 137 с.
8. Волинець А. А. Становлення та розвиток мережі публічних бібліотек України (XIX – початок XX століття) : дис. ... канд. іст. наук. Київ, 1998. 199 с.
9. Соколов В. Особливості еволюції публічних бібліотек у губернських містах в Україні у XIX – на початку XX ст. // Бібліотечний вісник. 2019. № 3. С. 13–24. doi: <https://doi.org/10.15407/bv2019.03.013>
10. Систематический каталог книг Житомирской русской публичной библиотеки, составлен в 1869 г., с приложением Первого дополнения к каталогу и азбучного указателя имен авторов. Житомир, 1870. 120 с.
11. Второе дополнение к Систематическому каталогу книг Житомирской русской публичной библиотеки, с приложением азбучного указателя имен авторов, составлено в 1872 году. Житомир, 1872. 44 с.

12. Третье дополнение к Систематическому каталогу книг Житомирской русской публичной библиотеки, с приложением азбучного указателя имен авторов и сочинениям. Житомир, 1879. 101 с.
13. Каталог книг и периодических изданий Каменец-Подольской русской публичной библиотеки. Каменец-Подольск, 1877. 72 с.
14. Каталог книг и периодических изданий Каменец-Подольской русской публичной библиотеки. Каменец-Подольск, 1882. III, 117, 46 с.
15. Каталог книг и периодических изданий Каменец-Подольской русской публичной библиотеки. Каменец-Подольск, 1885. 148 с.
16. Каталог книг Киевской русской публичной библиотеки. Киев, 1870. 76 с.
17. Каталог Киевской городской публичной библиотеки, 1866–1903 гг. Киев, 1904. III, 1074, IV с.
18. Боцяновский В. Публичная библиотека в Житомире: (по поводу ее 25-летия) // Киевская старина. 1891. Т. 34, август. С. 254–283.
19. Рудченко И. Я. Десять лет Житомирской русской публичной библиотеки: 1866–1876. Житомир, 1876. 55 с.
20. Михалевич И. К. Двадцатипятилетие Каменец-Подольской публичной русской библиотеки. Каменец-Подольск, 1891. 54 с.
21. Хоптяр Ю. А. Розвиток бібліотечної справи в Подільській губернії (70-ті рр. XIX – початку XX ст.) // Наукові праці Кам'янець-Подільського університету. Історичні науки. Кам'янець-Подільський, 2001. Т. 5 (7). С. 310–317.
22. Каталог книг и периодических изданий Каменец-Подольской русской публичной библиотеки. Каменец-Подольск, 1893. 222 с.
23. Хронологическо-систематический каталог книгам Житомирской русской публичной библиотеки : сост. в 1884 и 1885 гг. Житомир, 1886. [2], IV, 435 с.
24. Лісевич І. Т. У затінку двоголового орла (польська національна меншина на Наддніпрянській Україні в другій половині XIX – на початку XX ст.). Київ, 1993. 86 с.
25. Рейтблат А. От Бовы к Бальмонту и другие работы по исторической социологии русской литературы. Москва : Новое лит. обозрение, 2009. 448 с.
26. Державний архів Хмельницької області. Ф. 228. Оп. 1. Спр. 6083. 206 арк.
27. Цит. за: Прищепя О. П. «Місця зустрічі»: культурне довкілля міст Правобережної України (кінець XVIII – початок XX ст.). Рівне, 2019. 688 с.

Tetiana Karoyeva,

*Doctor of Historical Sciences (Dr. habil. in History), Associate Professor,
Professor of the Department of History and Culture of Ukraine,
Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University
(Vinnytsia, Ukraine)*

ORCID: 0000-0001-5012-9513

e-mail: urasim@i.ua

Tactics of books acquisition for public libraries of Right-Bank Ukraine before introduction of library censorship (1866–1884)

The purpose of the research was to clear out the practice of books acquisition for public libraries of the Right-Bank Ukraine used by acquisition officers within the period when the state library policy was freely interpreted by them prior to introduction of censorship restrictions. **Methodology.** Catalogues of those public libraries were the basis of the research source base. **Scientific novelty.** Political, economical and cultural factors affected the tactics of books acquisition for public libraries have been clarified. The political factors include the task of russification of the local population that was the basis of public libraries existence; as well as taking into account changes in the domestic policy of the Russian Empire including changes in attitude towards certain ethnic communities and social movements. The economical factors include competition with commercial private libraries and the need of attracting the widest possible readership to improve the financial budget of libraries. The cultural factors include the functions performed by libraries as the means of imparting culture and dissemination of education. The influence exerted by the mentioned factors on technical and content aspects of tactics of books acquisition has been outlined. The practice of acquisition of fiction books for library stocks prior to introduction of censorship of public libraries has been clarified. Several myths have been debunked including those about disregard of readers' requests and lack of Ukrainian-language publications in the library stocks. The attention is mainly paid to acquisition officers and the representation of the literary process in library stocks taking into account ethnic and socio-political needs. **Conclusions.** Public libraries of the Right-Bank Ukraine have fulfilled their main function of involvement of readers in Russian cultural and informational space even prior to introduction of library stocks censorship. Until the time when the state had developed clear requirements related to public libraries, acquisition officers acted as typical representatives of the intelligentsia, who should promote progress and sympathize with the dissemination of knowledge. Nevertheless, despite the enlightening rhetoric about the educational function of libraries, the economic factor forced acquisition officers to follow the tastes of readers acquiring entertaining reading matter.

Key words: public library, library stocks, acquisition, censorship, russification, Right-Bank Ukraine.

*Стаття підготовлена 2 листопада 2020 року;
подана до друку 11 листопада 2020 року.*